

***Oekraïne na Maidan:
Verscheurd land of kansen op vrede***

INHOUDSOPGAVE

- 02 Ten geleide**
Annemarie Gielen
- 03 De diepere oorzaken van de Oekraïense crisis en de nood aan collectieve veiligheid tussen Rusland en het Westen**
Tom Sauer
- 07 Het conflict van Oekraïne met Rusland**
Paul Lansu
- 09 Nazinderende zwarte bladzijde uit de Oekraïense geschiedenis**
Annemarie Gielen
- 09 De Oekraïense crisis en de kerken van Oekraïne**
Frans Hoppenbrouwers
- 12 Vrede voor Oekraïne, waar staan we vandaag?**
Katrien Roebben
- 14 Pax Christi Duitsland in Oekraïne: reis naar een verscheurd land?**
Elena Rother
- 16 Colofon**

Coverbeeld:

'Kiev by night', april 2018

Foto : Alf Altendorf/Creative Commons

TEN GELEIDE

Op 21 november 2013 werd het Plein van de Onafhankelijkheid, het bekendste plein in Kiev, Oekraïne, in een klap wereldberoemd. Toen brak er burgerprotest uit tegen de weigering van de regering van president Viktor Janoekovitsj om het associatieverdrag tussen Oekraïne en de Europese Unie te tekenen. Burgers kwamen op straat voor meer Europese integratie, voor het aftreden van Janoekovitsj en voor vervroegde verkiezingen. Een bijkomende reden voor de burgerprotesten was de alomtegenwoordige corruptie. Mensen kwamen op voor hun waardigheid, voor hun recht op directe participatie aan de politiek en hun recht op transparantie van het beleid. Daarom heette dit protest ook de Revolutie van de Waardigheid. De opstand werd makkelijkheidshalve ook Euromaidan genoemd, naar 'maidan', het Oekraïens woord voor plein, en het Europees gezinde protest.

Na de afzetting van president Janoekovitsj in februari 2014 brak er tegenprotest uit in de oostelijke en zuidelijke delen van Oekraïne, waar Russische en Russischgezinde minderheden de machtswissel in Kiev aanvochten. De protesten mondden, zeker na de annexatie van de Krim door Rusland, in Oost-Oekraïne uit in een gewapend conflict, dat nog altijd voortduurt. Het geweld kostte volgens de VN ondertussen al aan meer dan 10.000 mensen het leven en zette een grote vluchtelingenstroom in gang, in Oekraïne zelf en naar het buitenland, voornamelijk Rusland.

In dit dossier gaan verschillende auteurs dieper in op het conflict, en wat eraan ten gronde ligt. Tom Sauer beschrijft in zijn bijdrage hoe na de Koude Oorlog zowat alle kansen om toenadering te brengen tussen de twee machtsblokken werden verkeken, en hoe de uitbreiding van de NAVO en de houding van Europa het wantrouwen tussen de vroegere vijanden opnieuw aanwakkerde. Paul Lansu vraagt zich in zijn bijdrage af of de crisis in Oekraïne, die ondanks haar belang in de relatie tussen het Oosten en het Westen publiek en politiek nog nauwelijks aandacht krijgt, niet stilaan "de moeder aller bevroren conflicten" is geworden. Frans Hoppenbrouwers staat stil bij de complexe rol die de kerken speelden in het conflict, en bij de positie die de grote verscheidenheid aan kerken, elk met hun eigen leiding, innamen. Katrien Roebben belicht de achtereenvolgende inspanningen die tot op de dag van vandaag zijn geleverd om tot een staakt-het-vuren te komen. We besluiten dit dossier met een bijdrage van Elena Rother, die in september 2017 naar Oekraïne reisde als vrijwilliger voor de Duitse sectie van Pax Christi, en er jonge mensen ontmoette die de protesten op Maidan meemaakten. Zij brengt een getuigenis over een verscheurd land, met mensen die nauwelijks gehoor vinden voor hun ervaringen met oorlog en geweld.

Annemarie Gielen

DE DIEPERE OORZAKEN VAN DE OEKRAÏENSE CRISIS EN DE NOOD AAN COLLECTIEVE VEILIGHEID TUSSEN RUSLAND EN HET WESTEN

Tom Sauer

Tot aan het einde van de Koude Oorlog was de wereld verdeeld tussen twee allianties die tegenover elkaar stonden: het blok rond de Sovjet-Unie en het blok rond de Verenigde Staten (het Westen). Omdat de Koude Oorlog zonder al te veel bloedvergieten tot een einde kwam, had men kunnen verwachten dat de nieuwe relatie tussen Rusland, de opvolgerstaat van de Sovjet-Unie, en het Westen op een vreedzamer leest geschoeid zou zijn. Veel westerse waarnemers hoopten dat Rusland geïntegreerd zou worden in de belangrijkste Euro-Atlantische veiligheidsorganisaties van dat moment. Rusland hoopte dat de NAVO zich zou omvormen van een militaire naar een eerder politieke organisatie. In de ogen van Moskou zou het nog beter zijn geweest mocht de NAVO zich ontbonden hebben en vervangen worden door een pan-Europese collectieve veiligheidsorganisatie. De beste manier om Rusland in een westerse veiligheidsstructuur te integreren zou via een nieuwe collectieve veiligheidsorganisatie geweest zijn, zo mogelijk in de vorm van een upgrade van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE). Dit scenario werd echter van tafel geveegd door het Westen, vnl. de VS.

Gemiste kans in het post-Koude Oorlogstijdperk

Weinigen hadden voorspeld dat de Koude Oorlog in 1989 tot een einde zou komen. Dat was zeker niet voorgebakken door de leiders van het Kremlin. Sovjetleider Gorbatsjov wilde het economisch en politiek systeem van de Sovjet-Unie (SU) geleidelijk omvormen. Het tegenovergestelde gebeurde: de SU en het Warschaupact implodeerden in 1991. Rusland bleef achter met een fundamenteel andere binnenlandse politieke situatie: een Communistische Partij die was gekrompen tot heel kleine proporties en een staatsgeleide economie die radicaal was omgevormd door 'believers' in een kapitalistische shocktherapie. Het resultaat was een supermacht die helemaal uit elkaar viel, zowel geografisch als economisch. Met een BNP zo klein als dat van Portugal in die tijd, werd Rusland beschouwd als een ontwikkelingsland met kernwapens.

Het Russisch politiek leiderschap was ook niet erg sterk. Het beeld dat overblijft van president Jeltsin is er een van een populist die al eens een glaasje wodka te veel opheeft. Over het algemeen voelde de Russische politieke elite zich vernederd omdat zij de Koude Oorlog had verloren, hoewel ze dat niet graag toegaf. Vergelijk dat met de triomf die het Westen ervoer bij de Val van de Berlijnse Muur. Het kapitalistisch economisch systeem had bewezen sterker te zijn dan de staatsgeleide economie van de SU, of toch op dat moment. De westerse waarden van vrijheid domineerden. In de zomer van 1990 hemelde president Bush sr. de Nieuwe Wereldorde op.

Realisten voorspelden toen het einde van de NAVO, omdat allianties per definitie tijdelijk zijn, zoals ook werd aangetoond door de opheffing van het Warschaupact. Maar hun voorspelling

kwam niet uit. Voor het Westen leek het, na de omwentelingen, eerder 'business as usual': het bestaan van de NAVO werd niet in vraag gesteld toen Duitsland werd verenigd en onder de auspiciën van de EU en NAVO werd gebracht. Rusland integreren in een nieuwe collectieve veiligheidsorganisatie zou het best geweest zijn. Dit scenario werd echter weggewuifd door mensen die zich geen toekomst konden indenken zonder een Atlantische Alliantie. President Bush sr. waarschuwde president Mitterand al in 1990 dat geen enkele organisatie de NAVO zou kunnen vervangen als garant voor westerse veiligheid en stabiliteit. De CVSE werd als zwak beschouwd en NAVO-secretaris-generaal Manfred Wörner wou dat ook zo houden: "Met 38 leden vandaag en zonder twijfel 40 morgen, met de optie van een veto door slechts één lid, en zonder een uitvoerend orgaan zal de CVSE voor de nabije toekomst belast zijn met structurele zwakheden, wat de effectiviteit niet ten goede komt." De CVSE, die de idee van mensenrechten en vrijheid in Oost-Europa en de SU had helpen versterken, en die in 1994 werd omgevormd tot de *Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa* (OVSE), bleef altijd in de schaduw van de NAVO.

In tegenstelling tot wat soms gezegd wordt, is het niet zo dat de SU of Rusland niet geïnteresseerd waren om tot westerse veiligheidsorganisaties toe te treden. Gorbatsjov heeft de idee van NAVO-lidmaatschap verschillende keren – op een zeer voorzichtige manier – getest, bijvoorbeeld in mei 1990, tijdens de gesprekken over de hereniging van Duitsland met de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken James Baker. Ook president Jeltsin maakte o.a. in september 1993 duidelijk dat hij interesse had om bij de NAVO te komen. Zelfs president Poetin toonde tijdens zijn eerste termijn potentiële interesse in een 'breder deelname' aan de NAVO. Aan de andere kant heeft Rusland nooit formeel de vraag gesteld om lid te worden van de NAVO, omdat het het antwoord al kende. Rusland trad wel toe tot het NAVO-programma 'Partnerschap voor Vrede'.

Kortom, het einde van de Koude Oorlog was een gemiste kans. In plaats van een nieuwe regionale veiligheidsstructuur op te zetten, gebaseerd op principes van collectieve veiligheid, ontbond het Westen de NAVO niet en weigerde het Rusland uit te nodigen om lid te worden.

NAVO-uitbreiding

Vanuit Russisch perspectief werd het nog erger: de NAVO was op zoek naar een nieuwe identiteit, maar hoe die zoektocht evolueerde, zinde Rusland allerminst. De NAVO vond nieuwe vijanden in autoritaire regimes (buiten het grondgebied van de NAVO), waar grove mensenrechtenschendingen plaatsvonden. De allereerste keer dat de NAVO als alliantie militair ingreep, was in 1994 tegen de Serviërs in Bosnië. Vijf jaar later gebeurde dat tegen Servië. Door de historische banden tussen Servië en Rusland veroorzaakten deze militaire acties aanzienlijke fricties in de relatie tussen Rusland en de NAVO.

De uitnodiging aan bepaalde Oost-Europese landen om lid te worden van NAVO bracht de Rusland-NAVO-relatie nog meer schade toe. Deze landen vroegen zelf uitdrukkelijk om lidmaatschap, wat te begrijpen is. Vanuit liberalistisch oogpunt is het echter weinig logisch dat het lidmaatschap ook niet aan Rusland werd aangeboden, vanuit realistisch perspectief wel: een regionale grootmacht toelaten tot de NAVO zou enorme gevolgen hebben voor de machtsbalans binnen de NAVO.

De uitbreiding van de NAVO bracht nieuwe verdeeldheid met zich mee. Midden jaren 90 was dit voor generaal Galvin, voormalig opperbevelhebber van de alliantie, duidelijk: "We wonnen de Koude Oorlog, maar we zullen de vrede na de Koude Oorlog verliezen. Daar twijfel ik niet aan. We denken te weinig aan de Russen, aan wie ze zijn en wat ze doen. We staan te weinig stil bij hoe zij over ons denken ... We moeten overwegen om de NAVO tot iets groters te ontwikkelen ... We hebben een totaal nieuwe organisatie nodig die ook de Russen aan boord haalt."¹

Ondanks waarschuwingen van verschillende kanten die een verslechtering van de relaties met Rusland voorspelden, verklaarde president Clinton in 1994 dat het niet de vraag was 'of' de NAVO zou uitbreiden, maar 'wanneer'. Polen, Hongarije en de Tsjechische Republiek werden in 1997 officieel uitgenodigd om tot de NAVO toe te treden, wat twee jaar later ook gebeurde. Ter compensatie werd in 1997 de NAVO-Rusland Stichtende Akte voor Wederzijdse Relaties getekend: de NAVO beloofde hierin om geen kernwapens of troepen op permanente basis te stationeren in de nieuwe lidstaten. Rusland reageerde evenwel geïrriteerd, want aan Gorbatsjov was tijdens de onderhandelingen over een eengemaakt Duitsland (mondeling) beloofd dat er geen NAVO-uitbreiding zou komen.

Veranderde Russische verwachtingen

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat Rusland zich bedrogen voelde. Rusland begon zijn verwachtingen over zijn rol in de toekomstige organisatie van veiligheid in Europa te herzien. De Amerikaanse leiders dachten dat zij na de val van de Berlijnse Muur een nieuw kader voor wederzijdse relaties met Rusland hadden gecreëerd, en dat Rusland, onder president Jeltsin, dit kader ook had geaccepteerd. De Russen zijn echter nooit akkoord gegaan met de rol die het Westen hen toebedeelde: die van een groot, maar tweederangs Europees land. Poetin, die eind jaren 80 in Oost-Duitsland voor de KGB werkte, voelde deze houding als een persoonlijke vernedering aan. Toen hij in 2000 president werd, deed hij er alles aan om de macht van Rusland in de wereld te herstellen. Poetin veranderde echter niet meteen van koers.

'9/11' beïnvloedde sterk het buitenlands beleid van de VS. De relatie met Rusland kwam door deze verandering nog meer onder druk te staan. Zo kondigde president George Bush jr. twee maanden na 9/11 aan dat de VS het Antiballistisch Rakettenverdrag (ABM) met Rusland unilateraal opzegde. Dit

verdrag kwam tot stand in 1972 en zorgde voor een grote mate van strategische stabiliteit tijdens de Koude Oorlog en erna. Door dit verdrag op te zeggen en door te investeren in nieuwe defensiesystemen in Californië en Alaska, werd de afschrikingsdoctrine die tot dan toe gold voor Rusland en die zorgde voor een balans, ondermijnd. Zo begreep Rusland het althans. Bovendien overtuigde president Bush de NAVO ervan om raketten schilden te plaatsen op Europees grondgebied, vlakbij de Russische grens, zogezegd tegen Iran. Dit werd door Moskou al helemaal als een vijandig bod beschouwd. Als reactie schortte Rusland het Verdrag op Conventionele Troepen in Europa (CFE) op en weigerde START II (over strategische kernwapens) in werking te laten treden.

Rusland kreeg nog twee vernederingen te verwerken: in 2003 viel de VS Irak binnen zonder toestemming van de VN-Veiligheidsraad en in 2004 kwamen er nieuwe lidstaten bij de NAVO: Bulgarije, Estland, Letland, Litouwen, Roemenië, Slovaakse en Slovenië. Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië stonden weigerachtig tegenover de toetreding van de drie Baltische landen, omdat zij deel hadden uitgemaakt van de Sovjet-Unie (zij het tegen hun wil in) en dus heel nauw betrokken waren bij de politiek van het Kremlin, maar de VS drukte hun lidmaatschap toch door. Als een tegemoetkoming werd Rusland toegelaten tot de G8 en werd de NAVO-Rusland Raad opgericht (2002). In die organen voelde Rusland zich 'tweede viool'.

Ook de Europese Unie toonde weinig respect voor Rusland, of zo werd dat toch ervaren. Zo werd Rusland in het Europees Nabuurschapsbeleid op dezelfde manier behandeld als een aantal kleinere staten in het Middellandse Zeegebied (2003).

Wantrouwen

Vanaf 2003 kantelde in Rusland zelf de idee dat een integratie van Rusland in een westerse veiligheids sfeer wenselijk is. Het wantrouwen nam de overhand. Dat wantrouwen werd gesterkt door de 'kleurenrevoluties' in Georgië (2003), Oekraïne (2004) en Kirgizië (2005). Rusland beschouwde deze revoluties als inmenging van het Westen in de binnenlandse politiek van deze landen en vreesde dat zo iets ook in eigen land kon gebeuren. De teneur in Rusland zelf werd steeds nationalistischer en antiwesterser. Tijdens de Veiligheidsconferentie in München (2007) haalde Poetin zwaar uit naar het Westen: hij hekelde de niet nagekomen beloftes over de NAVO-uitbreiding.

De Russische cyberaanval op Estland was één van de eerste, duidelijke indicaties dat Rusland van plan was om te reageren. Het spel van de machtsbalans was terug van weggeweest, al had het Westen dat toen nog niet door. Georgië en Oekraïne stonden als volgende landen klaar om te worden uitgenodigd lid te worden van de NAVO: voor Rusland was dat een brug te ver. Om historische, economische en identitaire redenen werd voor Rusland de rode lijn overschreden. Twee maanden voor de NAVO-top in Boekarest in 2008 waarschuwde de Russische minister van Buitenlandse Zaken Sergej Lavrov de Amerikaanse ambassadeur William Burns dat "de kwestie Oekraïne in twee zou kunnen doen splitsen en zou kunnen leiden tot geweld, of

1 Gardner, H. (2014) 'From Berlin to Ukraine/Russia', *NATO Watch Comment*, 9 November [online].

Vladimir Poetin tijdens de Veiligheidsconferentie in München in 2007
(Foto: Kremlin.ru/Creative Commons by 4.0)

zoals sommigen beweren tot een burgeroorlog, wat Rusland zou dwingen tot de beslissing om te interveniëren.” Tijdens de bewuste top werden Kroatië en Albanië uitgenodigd om toe te treden tot de NAVO en werd de deur geopend voor eventueel lidmaatschap van Georgië en Oekraïne. In de verklaring stond zelfs: “Deze landen *zullen* lid worden van de NAVO.” De Russische rode lijn was hiermee helemaal overschreden.

Oorlog in Georgië

Als reactie viel Rusland in 2008 delen van Georgië binnen. Het Westen reageerde niet, wat door Poetin werd genoteerd. Een jaar later sneed Gazprom alle aardgastoevoer naar Oekraïne af, opnieuw zonder al te veel reactie van het Westen. Achteraf bekeken kan deze periode beschouwd worden als een prelude op de crisis in Oekraïne. Aviel Roshwald, Georgetown University, voorspelde in 2008 al²: “Oekraïne laten toetreden tot de NAVO zal ongetwijfeld leiden tot een door Moskou georkestreerde afscheiding van Oekraïne van het etnisch Russisch schiereiland, de Krim, thuisbasis van de Russische Zwarte Zeevloot.” Het is opmerkelijk dat het beleid in Washington en Brussel gelijkaardige observaties hebben gemist. Stephen Walt, Harvard University, schrijft scherp³: “Het falen van de Amerikaanse diplomaten om Poetins hardhandige antwoord [in Oekraïne] te anticiperen was een opmerkelijke daad van diplomatieke incompetentie.” Dit kan eveneens gezegd worden van de eurocraten in Brussel.

Met de presidenten Medvedev en Obama aan de macht was er een periode van relatieve rust. Die opende zelfs even de blik op die nieuwe Europese veiligheidsstructuur, die na de implosie van de Sovjet-Unie uitbleef. Maar tevergeefs.

2 Roshwald, A. (2008) ‘NATO, the West and Russia: from Peril to Progress’, *OpenDemocracy*, 23 September [online].

3 Walt, S. (2015) ‘Why Arming Kiev is a Really, Really Bad Idea’, *Foreign Policy*, 9 February [online].

Al slaapwandelen naar de Oekraïense crisis

In een rapport van 2015 van het EU-comité van het Brits Hogerhuis staat geschreven: “Wij stellen vast dat er een sterk element van ‘slaapwandelen’ aanwezig is in de huidige crisis, waarbij [EU-] lidstaten totaal verrast werden door de gebeurtenissen in Oekraïne. Tijdens het voorbije decennium was de EU erg traag in het heroriënteren van haar beleid in een reactie op de aanzienlijke veranderingen in Rusland. Een verlies aan capaciteit op het vlak van gezamenlijke analyse heeft de mogelijkheid van de lidstaten verzwakt om de politieke verschuivingen in Rusland goed te kunnen begrijpen en hierop een afdoend antwoord te bieden. Dit gebrek aan begrip en capaciteit werd overduidelijk tijdens de Oekraïne-crisis, maar zelfs voordien had de EU al geen rekening gehouden met de uitzonderlijke aard van Oekraïne en zijn unieke positie in het gedeelde nabuurschap.” Deze beschrijving kan uitgebreid worden naar de periode die begon bij de implosie van de Sovjet-Unie. Al sinds het einde van de Koude Oorlog voelde Rusland geen respect van het Westen, en het Westen heeft dit blijkbaar nooit goed begrepen. Dat heeft te maken met het gebrek aan wederzijdse kennis, die tot vandaag speelt: Poetin kent het Westen niet en het Westen kent Poetin niet. Beide blokken communiceren compleet anders. Zoals Hill het beschrijft⁴: “Vanuit westers oogpunt zouden de Russen een ander discours moeten aannemen als het aan buitenlands beleid doet. Met als gevolg dat we de kern van de boodschap die Poetin probeert over te brengen volledig missen. Dit frustriert Poetin en laat hem denken dat hij zijn boodschap opnieuw moet medelen; maar dan harder, met meer macht, zelfs door zijn woorden kracht bij te zetten met militaire actie.”

De Oekraïne-crisis

Samen met de achteruitgang in de Russische economie in 2008 evolueerde Poetins populariteit naar een dieptepunt in 2011-2012, toen er veel straatprotesten werden gehouden. De manifestanten wilden politieke verandering en geen nieuwe termijn voor president Poetin. Poetin reageerde met repressie. Een buitenlandse actie zou zijn populariteit opnieuw kunnen verhogen.

Oekraïne is het grootste buurland aan de Westelijke grens van Rusland en een heel belangrijke handelspartner. Sebastopol, op de Krim, wordt als haven geleased door Rusland. Over de Zwarte Zeevloot spraken we hoger al. Het Westen had dus voorzichtiger moeten omspringen met het gegeven dat Oekraïne tot de Russische invloedssfeer behoort en nauwe banden heeft met Rusland. Tot verbazing van velen begon de EU gesprekken met Oekraïne over handels- en associatieakkoorden zonder hierover een voorafgaandelijk akkoord te hebben bedisseld met Rusland. Dat leidde tot een regelrechte ramp. Na het Oosters Partnerschapsprogramma van 2008-2009 maakte de EU economische openingen mogelijk voor Oekraïne in de vorm van een Handels- en Associatieakkoord (2013). Interessant is te

4 Hill, F. (2016) ‘Putin: The One-man Show the West Doesn’t Understand’, *The Bulletin of the Atomic Scientists*, 72 (3), p. 142.

zien dat verschillende artikels van dit Associatieakkoord ook veiligheidskwesties behandelden, wat – samen met de beloftes van de NAVO-top in Boekarest – Oekraïne op termijn in de Atlantische Alliantie zou kunnen getrokken hebben.

Rusland voelde zich weer niet gerespecteerd, nu door de EU. Gardner schrijft hierover⁵: “Als de EU eerst onderhandelingen was opgestart met Rusland en pas daarna met Oekraïne, dan zou de huidige crisis wellicht niet zo’n desastreuze proporties hebben aangenomen.” Dit gebeurde onder druk van Polen en de Baltische staten. Anderen wijzen op het postmodern, liberaal zelfbeeld van de EU: “De EU slaagde er niet in te begrijpen dat wat zij zien als een welwillende macht door anderen kan beschouwd worden als een bedreiging.”⁶ Sakwa voegt toe⁷: “De claim op normatieve superioriteit ondermijnde de mogelijkheid van de EU om met anderen in Europa tot een vergelijk te komen op basis van soevereine gelijkheid.” Liik citeert zelfs een anonieme Brusselse bron⁸: “Rusland heeft nooit gezegd dat het een invloedssfeer wilde in Oekraïne! Als ze dat hadden gezegd, dan zouden wij de kwestie anders hebben benaderd.” Deze laatste quote toont duidelijk een gebrek aan begrip over de relatie Rusland-EU en Rusland-Oekraïne.

Als reactie op het EU-aanbod aan Oekraïne deed Rusland een tegenbod: een Euro-Aziatische douane-unie. De EU blokkeerde die mogelijkheid, wat president Poetin niet erg waardeerde. Toenmalig president van Oekraïne Janoekovitsj beloofde om zijn land bij die unie te brengen. Toen Janoekovitsj op het laatste moment toch koos voor een unie met Rusland, was een groot deel van de Oekraïense bevolking (vooral in het Westen van het land) zwaar teleurgesteld. Zij hadden gehoopt dat meer banden met de EU zouden leiden tot het einde van een lange periode van slecht bestuur en corruptie, en dat op een dag het EU-lidmaatschap mogelijk zou worden. Die verwachtingen werden plots tenietgedaan door de beslissing van Janoekovitsj en leidde tot de hevige protesten op het Onafhankelijkheidsplein of Maidan, het belangrijkste plein van Kiev, en uiteindelijk tot de vlucht van Janoekovitsj naar Rusland. De rest van het verhaal is gekend.

Moskou zag de hand van het Westen in de ‘coup’ tegen Janoekovitsj en bezette de Krim. Later kwam daar de oorlog in het Oosten van Oekraïne bij. De wereld was geschokt, zeker toen een vliegtuig van Malaysia Airlines boven Oekraïne werd neergehaald, waarschijnlijk door pro-Russische rebellen of hun Russische medestanders.

De relatie tussen Rusland en het Westen is er sindsdien niet

op verbeterd: gevechtsvliegtuigen die kat-en-muisspelletjes spelen, grootschalige militaire oefeningen langs beide zijden, een nieuwe wapenwedloop en een totaal gebrek aan wapenbeheersingsgesprekken (laat staan akkoorden), een *proxy war* in Syrië, Russische hacking van de Amerikaanse verkiezingen, Russische steun aan extreemrechtse en extreemlinkse politieke partijen in Europa, Russische moorden in het Verenigd Koninkrijk, dat alles gevolgd door westerse economische sancties en Russische tegenmaatregelen.

Nood aan fundamentele hertekening

Het is duidelijk dat de huidige regionale veiligheidsarchitectuur in Europa aan een fundamentele hertekening toe is. Zoals twee Russische experts het zien: “In geen van de crises die plaats hadden na het bipolaire tijdperk (NAVO-operatie in Joegoslavië in 1999, de oorlog in Georgië in 2008 en de huidige crisis in Oekraïne) zijn de huidige veiligheidsorganisaties er niet in geslaagd om op een doelgerichte manier conflicten op te lossen.” Zowel Rusland als het Westen moeten daarom hun beleid ten aanzien van elkaar herzien. Zij zouden moeten leren uit de fouten van vorige en huidige crises.

Walt schrijft⁹: “De Oekraïne-crisis begon niet met een boude Russische zet of met een reeks onrechtmatige eisen; het begon toen de VS en de Europese Unie probeerden om Oekraïne uit de ‘orbit’ van Rusland te halen en in de invloedssfeer van het Westen te brengen. (...) Rusland is geen ambitieuze rijzende macht. Het is een ouder wordende, ontvolkende, afnemende grootmacht die vasthoudt aan de invloed die het nog heeft en die probeert de beperkte invloed die het heeft in de buurlanden te behouden, zodat sterkere staten zoals de VS geen voordeel kunnen halen uit de groeiende kwetsbaarheden. Het is eerder een sluimerende angst dan meedogenloze ambitie, die het antwoord van Rusland in Oekraïne onderbouwt.”

Deze crisis heeft niets te maken met Russisch imperialisme, noch met westers imperialisme. Zij heeft te maken met een gebrek aan strategisch langetermijndenken en -handelen bij de winnaar van de Koude Oorlog. De afwezigheid van een liberalistische blauwdruk voor een volle integratie van Rusland in een regionale collectieve veiligheidsorganisatie ligt aan de basis van deze crisis. De Oekraïne-crisis is enkel een symptoom.

Dit artikel is een ingekorte bewerking van *The Origins of the Ukraine Crisis and the Need for Collective Security between Russia and the West* van Tom Sauer (Global Policy, 2017).

Tom Sauer is hoogleraar internationale politiek aan de Universiteit Antwerpen. In 2009 kreeg hij van Pax Christi Vlaanderen de titel ‘Ambassadeur voor de Vrede’.

5 Gardner, H. (2014) ‘From Berlin to Ukraine/Russia’, *NATO Watch Comment*, 9 November, p. 10 [online].

6 Krastev, I. and Leonard, M. (2014) ‘The New European Disorder’, *ECFR Essay*, 117, November, p. 3.

7 Sakwa, R. (2015) ‘The Death of Europe? Continental Fates after Ukraine’, *International Affairs*, 91 (3), p. 557.

8 Liik, K. (2015) ‘How to Talk with Russia’, *ECFR Policy Memo*, December, p. 3.

9 Walt, S. (2015) ‘Why Arming Kiev is a Really, Really Bad Idea’, *Foreign Policy*, 9 February [online].

HET CONFLICT VAN OEKRAÏNE MET RUSLAND

Paul Lansu

Hoewel de oorlog in Oekraïne een centrale rol speelt in de Europese politiek en in de betrekkingen tussen het Oosten en Westen, is hij grotendeels uit het zicht van het publiek en de politiek verdwenen. We moeten ons ervoor hoeden dat we niet 'de moeder aller bevroren conflicten' aan het creëren zijn.

In internationale betrekkingen geldt een bevroren conflict als een situatie waarin actief gewapend geweld tot een einde is gebracht, maar waar het conflict niet door een vredesverdrag of een andere politieke structuur naar tevredenheid van de betrokken partijen is opgelost. Een bevroren conflict houdt daarom ook in dat er geen dagelijks geweld plaatsvindt, maar dat de situatie wel permanent gespannen blijft en dat een lokale uitbarsting van geweld altijd op de loer ligt. Juridisch gezien kan het conflict dus op elk moment opnieuw opflakkeren, en daardoor een sfeer van onzekerheid en instabiliteit scheppen. De daaruit voortkomende feitelijke situatie kan stroken met het formele standpunt van een van de betrokken partijen; zo claimt én bestuurt Rusland de Krim sinds 2014, terwijl Oekraïne van zijn kant aanspraak blijft maken op de regio. Maar het is evengoed mogelijk dat de situatie op het terrein met geen van de officiële claims van beide partijen overeenkomt.

De nog steeds woedende oorlog in Oost-Oekraïne verliest ook snel zijn plek op de politieke agenda van die landen die de opdracht hebben te bemiddelen en vrede en een oplossing voor het conflict te brengen. De Europese Unie heeft haar dynamiek verloren en is op het moment meer bezig met de binnengrenzen van de Unie.

In 2019 hebben in Oekraïne presidents- en parlementaire verkiezingen plaats. Dat werpt nu al een schaduw over de binnenlandse politiek. Oekraïne is een land met een bevolking van meer dan 40 miljoen mensen en veel verschillende opvattingen. Driekwart van de bevolking is etnisch gezien Oekraïens, terwijl 17 procent – met name in het oosten van het land – etnisch gezien Russisch is. Zo'n 30 procent van de inwoners geeft aan dat Russisch zijn eerste taal is. Toen Rusland op 18 maart 2014 de Krim annexeerde, werden zo'n 2 miljoen Russischspreekende Oekraïners in één klap Russische staatsburgers. Het verlies van de Krim werd nog verergerd door een goedbewapende pro-Russische separatistische beweging in Oost-Oekraïne, wat tot hevige – maar niet doorslaggevende – gevechten met regeringstroepen leidde.

Een groot aantal ontheemden

Het conflict in Oost-Oekraïne heeft al meer dan 10.000 doden en meer dan 24.000 gewonden gekost en sleurde de regio een ernstige aanhoudende humanitaire crisis in. Zo'n 1,8 miljoen mensen zijn intern ontheemd of getroffen door het conflict in Oost-Oekraïne. Naar schatting 1 miljoen mensen vluchtten naar Rusland. Eind 2017 schatte de VN dat zowat 4,4 miljoen mensen

op de een of andere manier door het conflict zijn getroffen. 3,4 miljoen van hen heeft humanitaire hulp en bescherming nodig.

Moeder Rusland leeft weer - of dat wil ze toch doen uitschijnen

Het was en is nog steeds de ambitie van president Vladimir Poetin om Ruslands status in de wereld te herstellen. Dat leidde er in 2014 toe dat met militaire macht bedreigd werd om lokale pro-Russische autoriteiten te helpen met de annexatie van de Krim – waar een meerderheid van de bevolking etnisch Russisch is.

Het parlement van de Krim organiseerde ijlings een referendum over de onafhankelijkheid, onder het toezend oog van een groeiend aantal – nog steeds – ongeïdentificeerde soldaten! Een overweldigende meerderheid stemde voor onafhankelijkheid. De Hoge Raad van de Krim riep op 17 maart 2014 de Republiek van de Krim tot onafhankelijke natie uit. Vervolgens nam de republiek afstand van haar onafhankelijkheid en vroeg zij toetreding tot Rusland aan. President Poetin willigde het verzoek in en verklaarde dat de bevolking van de Krim verzekerd is van de correcte voorwaarden om vrij haar wil te uiten.

Tot de Krim behoort ook de haven van Sebastopol, een marinebasis die Ruslands Zwarte Zeevloot toegang biedt tot het Middellandse Zeegebied. Moskou heeft er een rechtstreekse brug of een weg van Rusland naar het Krimschiereiland gepland. Tegelijkertijd wilden de meeste inwoners van de Krim zich bij 'moeder Rusland' voegen, zoals de Russische schrijver Fjodor Dostojevski (1821-1881) het al in de 19de eeuw beschreef. Tsaarisme, nationalisme/patriottisme en het orthodoxe geloof waren de verbindende fundamenten van het concept 'moeder Rusland'.

Het was de eerste keer sinds de Tweede Wereldoorlog dat een Europees land door militair ingrijpen zijn grenzen wijzigde en een deel van een ander land annexeerde. De EU legde Rusland sancties op, maar de annexatie van de Krim werd verder min of meer stilzwijgend aangenomen.

Pro-Russische demonstranten in Odessa, 30 maart 2014 (Foto: HOBOPOCC/Creative Commons)

In april 2014 konden pro-Russische strijdkrachten in Oost-Oekraïne vertrouwen op politieke steun van Rusland in hun poging zich van Oekraïne af te scheiden en bij Rusland aan te sluiten, hoewel niet alle mensen in de regio dit scenario verkozen. Pro-Russische separatisten riepen de Volksrepubliek Donetsk uit en gaven te kennen zich bij Rusland te willen voegen. Later die maand riepen separatisten ook de Volksrepubliek Loegansk uit, die in mei 2014 werd samengevoegd met haar equivalent in Donetsk tot de Confederatie van Novorossiya. Een gebrek aan eenheid en zeggenschap blijft echter in de bezette gebieden aanwezig.

Deze gebeurtenissen leidden tot ernstige spanningen: de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Rusland hadden in 1994 in het Boedapest Memorandum¹ immers afgesproken om gezamenlijk garant te staan voor de territoriale integriteit van Oekraïne. Het memorandum bepaalde voorts dat de kernkoppen (van de voormalige Sovjet-Unie) die in Oekraïne gestationeerd waren, terug naar Rusland zouden gaan.

Een regionale oplossing?

Het gevolg van de crisis in en rond Oekraïne is de dreiging van een nieuwe Koude Oorlog, en de mogelijkheid – zij het per ongeluk – dat die niet ‘koud’ blijft. Moskou trachtte het conflict zoveel mogelijk te bevriezen: het gebruikte zijn vetorecht binnen de VN-Veiligheidsraad zodat het conflict niet kon opgelost worden. Een door de VN gesteunde militaire actie was hierdoor onmogelijk. Rusland is bovendien een nucleaire macht, van wie het militaire vermogen alleen voor die van de VS moet onderdoen. De enige optie die de internationale gemeenschap nog restte, waren economische sancties, om het land te isoleren. De EU besloot hiertoe over te gaan, omdat de soevereiniteit, territoriale integriteit en onafhankelijkheid van Oekraïne gerespecteerd moeten worden. De EU kan de annexatie van de Krim en Sebastopol, en de toetreding tot de Russische Federatie niet accepteren. Rusland werd uitgesloten van de groep van grote industriële landen, de G8 (die vervolgens weer de G7 werd). Rusland reageerde op zijn beurt met sancties, die voor verschillende EU-landen vervelende gevolgen hadden. Hoe dan ook, het internationaal recht moet gerespecteerd worden en er moet een regionale oplossing gevonden worden waarin alle betrokken groepen zich kunnen vinden.

Is Oekraïne onderdeel van Europa?

Mogelijke Europese integratie is een belangrijke kwestie in het conflict. Een ruime meerderheid van de Oekraïners wil via de EU deel uitmaken van Europa. Het land streeft een Europese toekomst na. Als een meerderheid van de Oekraïners ervoor kiest om nauwe banden met Europa aan te gaan, bereid is om met Europa samen te werken om dit doel te bereiken en veel van de Europese waarden en regulaties over wil nemen, dan kunnen wij niet accepteren dat een ander land, zoals op dit moment Rusland, deze keuze probeert tegen te houden. Op

1 <https://www.rferl.org/a/ukraine-explainer-budapest-memorandum/25280502.html>

27 juni 2014 werd de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne ondertekend.

De Oekraïense regering onder leiding van Petro Porosjenko heeft de systematische corruptie die aan veel problemen van het land ten grondslag ligt, niet aangepakt. Veel Oekraïners hebben hun vertrouwen in wetten, instituties en elites verloren, en de huidige regering doet veel te weinig om dit te herstellen. De mate van vertrouwen van de Oekraïense samenleving in overheidsinstituties is laag, daarom ook de vraag naar de erkenning van de waardigheid van elke burger tijdens het protest op Maidan. Woede over de Minsk II-overeenkomst² (zie ook p. 12), die Oekraïners als tegemoetkoming richting separatisten en Moskou beschouwen, neemt toe, ook onder hervormers. Het gewapende conflict in Oost-Oekraïne blijft door de overheid als excuus gebruikt worden voor het langzame verloop van hervormingen en wordt tevens gebruikt om critici het zwijgen op te leggen door ze als Russische agenten weg te zetten.

Civiele groepen die in de context van het gewapende conflict naar dialoog, waarheid en verzoening streven worden door andere civiele organisaties van gebrek aan patriotisme en van Russische beïnvloeding beschuldigd. Hoewel burgeractivisten nog niet hebben opgegeven, worden twijfels over de impact van hun acties groter: de corruptie is immers zo alomtegenwoordig dat verandering erg moeilijk is. Een cultuur van compromissen sluiten en samenwerking creëren moet versterkt worden in de samenleving: in een context waarin radicale nationalistische en extreemrechtse groeperingen religieuze en etnische intolerantie aanmoedigen, is die cultuur onontbeerlijk.

VN-missie in de Oekraïne?

De VN-Veiligheidsraad bespreekt een mogelijke VN-vredesmissie voor de Oekraïne.³ Ongetwijfeld zou een VN-mandaat voor het hele gebied van de Loegansk- en Donetsk-provincies moeten gelden, inclusief de Oekraïens-Russische grens. Tegelijkertijd zou een VN-missie de werkzaamheden van de OVSE-missie⁴ ter plekke moeten versterken, niet vervangen. Het wordt verwacht dat die uit ca. 20.000 VN-soldaten zal bestaan. Het is ook van belang dat een VN-missie de uitvoering van de Minsk-overeenkomsten ondersteunt, onder meer door lokale en parlementaire verkiezingen te monitoren.

Een VN-missie zou een kleine kans op verdere diplomatie creëren. Maar om een dergelijke vredesbewarende dynamiek te realiseren is er meer politieke wil nodig, bij alle partijen.

Paul Lansu is Senior Policy Advisor bij Pax Christi International.

2 <https://www.ft.com/content/21b8f98e-b2a5-11e4-b234-00144feab7de>

3 <http://www.providingforpeacekeeping.org/2016/09/21/peacekeeping-country-profile-ukraine/>

4 <http://www.osce.org/ukrainecrisis>

Nazinderende zwarte bladzijde uit de Oekraïense geschiedenis

Begin de jaren dertig van de twintigste eeuw stierven in de Sovjet-Unie tenminste 5,5 miljoen mensen door honger. Het grootste aantal hongerdoden – tussen de 2,5 en 4 miljoen – viel in Oekraïne. Deze zwarte bladzijde uit de geschiedenis is weinig gekend in het Westen, maar drukt wel zijn stempel op de manier waarop de huidige generatie Oekraïners naar hun Russische burens kijken. De honger was immers het gevolg van een bewust uitroeingsbeleid van de centrale Sovjetmacht in het Kremlin onder Jozef Stalin. Oekraïne kende in die tijd een groot aantal boeren. Die verzetten zich hevig tegen de plannen van Stalin om hun veestapels, landbouwtuigen, zaai- en oogstvoorraden, enz. af te geven aan centrale landbouwbedrijven, de kolchozen en sovchozen. Niemand was bereid om have en goed af te staan aan een instantie die zij niet kenden en waarvan de plannen absurd leken. De boeren wilden hun stiel verderzetten, zoals zij het al eeuwen gewoon waren. Zij voorzagen grote rampen, mochten ze meestappen in de door Stalin bedachte vijfjarenplannen, en weigerden dus mee te werken. Stalin drukte echter zijn wil door om alles te 'collectiveren' en liet boeren die zich verzetten arresteren, naar Siberië deporteren of zelfs standrechtelijk ombrengen. Uit protest brachten de boeren hun vee om en verstopten hun oogsten. In 1932 mislukte de oogst ook nog eens, waardoor de hongersnood zijn tol eiste. Miljoenen mensen stierven uiteindelijk door de honger, in de steek gelaten door de overheid. In Oekraïne noemt men deze dood door opzettelijke, staatsgestuurde hongersnood Holodomor.

In Kiev werd in 2008 een museum geopend met verordeningen, brieven, foto's en filmbeelden die het genocidair karakter van de hongersnood aantonen. De vervolging van boeren die niet meewerkten was hard en ongenadig. Kinderen die restjes graan van het veld oprapten, konden tot 10 jaar gevangenisstraf of zelfs de doodstraf krijgen. Daarom werd een mager meisje dat in haar handen wat graan vasthoudt gekozen als herdenkingsbeeld. (Annemarie Gielen)

Holodomor-memoriaal (Foto: Annemarie Gielen)

DE OEKRAÏENSE CRISIS EN DE KERKEN VAN OEKRAÏNE

Frans Hoppenbrouwers

Vier jaar geleden was de wereld getuige van een 'Revolutie van de Waardigheid', die zich afspeelde in het centrum van Kiev. Op het Onafhankelijkheidsplein – Maidan Nezalezjnosti – stelden orthodoxe monniken zich al biddend op tussen demonstranten en oproerpolitie of namen er de biecht af. Manifestanten konden er tijdens de naar het plein genoemde Euromaidan terecht in een heuse kapeltent, voor een moment van bezinning. Er klonken grote, inspirerende woorden. Maar ook het groteske stak de kop op. Zo vergeleek de orthodoxe metropoliet van Tsjernobyl en Visjgorod Pavlo de toen zittende, pro-Russische president Viktor Janoekovitsj met de lijdende Christus en noemde hij zijn eigen kerk de stut onder Janoekovitsj' lijden.

Bid voor Oekraïne: orthodoxe geestelijke op de barricades op het Onafhankelijkheidsplein, 10 december 2013 (Foto: Sasha Maksymenko/Creative Commons)

Vanaf het begin van de crisis in Oekraïne in december 2013 en bij al wat volgde, hebben gelovigen en leiders van ongeveer alle confessies van zich laten horen of speelden zij een zichtbare rol. Ook tijdens het beleg van het 'Maidanplein' door de ordetroepen waren zij prominent aanwezig.

Het kerkelijke optreden was echter controversieel. In een gunstig licht bekeken zien we hoe religie als een motiverende en modererende kracht werkzaam was: tegen politieke dictatuur en willekeur, voor verandering ten goede, zelden opruiend, niet afwachtend en meestal geweldloos. In een minder gunstig licht bezien, zowel in een pro-Oekraïens als een pro-Russisch schijnsel, gaf religie dan niet vooral voedsel aan escalerend geweld en eng-nationalisme? Trouwens, het aanvankelijk vreedzame protest kreeg een flinke dosis *spin* mee, een propagandistisch *frame* dat een beoordeling van de rol van geloof en gelovigen besmette met ideologische gemeenplaatsen. Zo werd de opstand in Kiev toegeschreven aan Oekraïense nationalistische – 'nazaten van nazicollaborateurs'. Pro-Russische maar 'vrijheidslievende separatisten' zagen zich

gedwongen hierop te reageren en Rusland leverde 'humanitaire hulp' en andere praktische bijstand.

Al doende werd Oekraïne opgetuigd tot een geopolitiek strijdtoneel tussen twee antagonistische culturen. De ene in het Oosten heette bodemvast, masculien en traditietrouw; de andere in het Westen fluïde, feminien en vrijzinnig. Conservatieve christenen van alle confessionele pluimages hesen Vladimir Poetin op hun schild, als ware de Russische president de held van een nieuwe tegencultuur die westerse decadentie, overheersingsdrang en principeloosheid een halt toeriep. Zo raakten deze gelovigen in het ideologische vaarwater van internationalistische of juist nationalistische antiliberalen, antikapitalisten en anti-imperialisten, zowel ter rechter- als ter linkerzijde van het politieke spectrum.

Wat betreft de Oekraïense rooms-katholieke kerk, het Vaticaan en de Wereldraad van Kerken: alle drie hielden zij zich in belangrijke mate op de vlakte. Ogenschijnlijk wilden zij omwille van de altijd al kwetsbare oecumenische verstandhouding de Russisch-orthodoxe kerk niet tegen de haren in strijken.

Scheiding der geesten

In Oekraïne trad de scheiding der geesten al in december 2013 aan het licht, maar verrassingen deden zich daarbij niet voor. De stellingen in het Oekraïense conflict waren als het ware al in de jaren 90 betrokken. De meeste kerken voerden traditioneel al een pro-Oekraïense koers, waarbij zij zich soms heel uitdrukkelijk profileerden tegen de politieke machthebbers in Moskou. De Grieks-katholieke kerk bijvoorbeeld zag hen als erfgenaam van de Sovjet-Unie, de oude kolonisator, en steunde daarom fervent het protest tegen president Janoekovitsj. Wat was hij tenslotte meer dan een pion van Ruslands neokoloniale aspiraties?

Bij de bisschoppen van de even inheemse maar vanuit Moskou aangestuurde orthodoxe kerk op hun beurt was een hang naar Rusland niet vreemd, niet in het minst omdat hun kerk door het ontstaan van concurrerende, inheemse Oekraïens-orthodoxe kerken begin jaren 90 ernstig was verzwakt en voor anti-Oekraïens doorging. De orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou zette haar kaarten op Janoekovitsj' pro-Russische regime of onthield zich van commentaar, positief of negatief.

Voor haar *gewone* gelovigen – of ze nu etnisch Russische, Russischspreekende of *echte* Oekraïners waren – stonden de zaken er vaak minder ingewikkeld voor. Zij namen nogal eens aanstoot aan pro-Russische uitingen of de neutrale houding van hun kerk. Ook zij zagen dat laatste als een blijk van een anti-Oekraïense en pro-Russische gezindheid. Tot hun leedwezen zette de kerkleiding in haar streven naar neutraliteit wel degelijk de zeilen naar de wensen van de kerkleiding in Moskou. Dit bleek des te meer nadat de meer pro-Oekraïense en oecumenische metropoliet van Kiev Volodimir in 2014 was overleden en werd opgevolgd door de diplomatisch behendige metropoliet Onoefrei. Hij geldt als pro-Russisch, althans, zo wordt zijn neutraliteit meestal uitgelegd.

Kerkelijke hergroepering

Met die onbesliste houding heeft de orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou een wissel getrokken op de toekomst. Zo lijkt het althans. Heel verrassend heeft de crisis van 2014 ertoe geleid dat confessionele en etnische grenzen – verouderde clichés? – zijn geslecht en dat het antagonisme tussen etnisch Russische, Russischspreekende en *echte* Oekraïners afnam. Vereend protest tegen president Janoekovitsj wekte wederzijds begrip en sympathie: activisten kwamen ongeacht hun afkomst op de been voor hún land. Hoe dan ook, de revolutie vond plaats op de straten en pleinen van Oekraïne, niet in de salons van bisschoppelijke paleizen.

Uit de niet altijd betrouwbare statistieken treedt sinds de Euromaidan een tendens naar voren richting 'reconfessionalisering' en een verminderde aantrekkingskracht van de orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou. Zo blijkt de aanhang van de kerk van het patriarchaat van Moskou de afgelopen acht jaar met de helft te zijn afgenomen, naar 12 procent van de totale bevolking. Deze enorme daling volgde op een flinke groeisput sinds het jaar 2000. Het is moeilijk voor te stellen dat de Oekraïense crisis daar niets mee te maken heeft.

Sowieso heeft het kerklandschap de afgelopen 15 tot 20 jaar een interessante ontwikkeling doorgemaakt. Terwijl aan een kant meer en meer Oekraïners zich als orthodox betitelden, noemden zij zich in steeds mindere mate 'gewoon' orthodox, maar bekenden zij zich alsmaar vaker tot een concrete kerk, meestal de orthodoxe kerk van het patriarchaat van Kiev. Hierbij moeten we wel aantekenen dat slechts een kleine minderheid van de 80 procent Oekraïense orthodoxen praktiseert. Een ander opmerkelijk gegeven geldt de institutionele kracht van de orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou. Zij telt verreweg de meeste parochies, priesters en zondagsscholen. Wat dat betreft verslaat ze haar directe concurrent de orthodoxe kerk van het patriarchaat van Kiev met meer dan dubbele cijfers.

Gemiste kansen

In het Oekraïense conflict moesten de vreedzame krachten het afleggen tegen dodelijk geweld, bureaucratische repressie en juridische knevelarij van de kant van pro-Russische separatisten, het Russische leger en het staatsapparaat. De bezetters van Oost-Oekraïne en het Krimschiereiland begunstigen de Oekraïens-orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou ten koste van andere orthodoxe kerken en de protestante minderheden. Het heeft de animositeit jegens de kerk van het patriarchaat van Moskou verder versterkt. Die liet het meestal kritiekloos gebeuren. Daarom verwonderde het niet dat ook in andere delen van Oekraïne de kerkelijke pan overkookte. Talrijk zijn de niet zelden gewelddadige conflicten om kerkgebouwen. Parochies, buurten en zelfs families vielen uiteen, omdat een groep bij het patriarchaat van Moskou wilde blijven, terwijl de andere zijn heil bij het patriarchaat van Kiev zocht. Jammer genoeg lukte het vaak niet om op lokaal niveau de vrede te bewaren. Die situatie houdt tot op heden aan.

Helemaal een gemiste kans, zo niet een strategische of in ieder geval publicitaire blunder, was de reactie op een vredesmars die de orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou in juli 2016 organiseerde. In plaats van de mars en haar thema te *adopter* of mee te doen, kozen de kerken ervoor de intenties van de organisator in twijfel te trekken en hem verdacht te maken. Ook kregen de deelnemers het te stellen met wegblokkades en met tegendemonstranten, die hen bekogelden met stenen, eieren en plastic flessen. De processie startte op twee locaties, een in West- en een in Oost-Oekraïne op 3 en 9 juli en eindigde in Kiev op 27 juli 2016.

De vredesprocessie arriveert in Kiev, op 26 juli 2016 (Foto: Andrei Fomin/Facebook)

Eenheid en verdeeldheid

Vier jaar na de opstand tegen het regime van de door en door corrupte president Janoekovitsj is het land als voorheen verdeeld, maar ook meer vereend. Dit geldt tot op zekere hoogte ook voor de kerken van Oekraïne. Verdeeldheid geldt de brede, geopolitieke oriëntatie van het land. Terwijl een orthodoxe kerk naar het Kremlin lonkt of naar het Danilovklooster in Moskou, van waaruit de Russisch-orthodoxe patriarch Kirill zijn kerk bestuurt, willen andere orthodoxe kerken – met heel wat slagen om de arm – naar 'Brussel'. Wat de voorstanders van een nieuw, meer Europees Oekraïne voorstaan, blijft intussen enigszins onduidelijk. Een betekenisvolle dialoog tussen kerk en middenveld of tussen kerk en regering over de toekomst van het land ontbreekt, net als het ervoor onmisbare wederzijdse vertrouwen.

Het zijn opmerkelijk genoeg de slagen om de arm die alle kerken incidenteel weten te verenigen, zoals de LGBTQ-beweging in Europa, feminisme en andere *micro-ethische* zaken. Eind 2016 kwamen de leden van de Oekraïense nationale interreligieuze raad AUCCRO (All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations) in het geweer tegen de nieuwe

arbeidswetgeving, waarin een clause was opgenomen over discriminatie op basis van geslacht en seksuele voorkeur. In april 2018 uitten de leden van de AUCCRO voor de allereerste keer dat de vrijheid van meningsuiting in gevaar was en wel omdat zij vreesden dat een pleidooi voor de familie en het klassieke huwelijk niet meer mogelijk was.

Quo vadis?

Waar Europa het spoor bijster is, als het gaat om zijn roeping, doel en toekomst, hoeven we niet te verwachten dat we de juiste richtingaanwijzers in Oekraïne gaan terugvinden. Dit blijkt ook praktisch onmogelijk, zoals uit de schets hierboven blijkt. Niettemin is het verlangen van de Oekraïners om hun land te Europeaniseren oprecht, legitiem en gefundeerd op hun recht op zelfbeschikking.

Waarheen en waarop Oekraïne zich nu precies richt, is geheel onhelder. Euromaidan is inmiddels een verre, holle echo en de bevolking is het vertrouwen in de regering van de huidige president Petro Porosjenko helemaal kwijt. Het is nu zoals gebruikelijk iedere Oekraïner voor zich. Ook de kerken zitten opnieuw vast in hun traditionele rollen, zowel inhoudelijk als in hun onderlinge relaties. Visie en vergezichten ontbreken.

Het kerkelijke landschap in Oekraïne is zeer divers. Naast de rooms-katholieke kerk en talrijke protestantse, joodse en moslimminderheden zijn er vier orthodoxe kerken:

- de Oekraïens-orthodoxe kerk van het patriarchaat van Moskou onder metropoliet Onoefrei is erkend door de wereldorthodoxie;
- de Oekraïens-orthodoxe kerk van het patriarchaat van Kiev met aan het hoofd patriarch Filaret is niet erkend;
- de kleine Autocefale Oekraïens-orthodoxe kerk, aangevoerd door metropoliet Filaret, is evenmin erkend;
- de Oekraïens Grieks-katholieke kerk, aangevoerd door grootaartsbisschop Sviatoslav, staat onder het oppergezag van paus Franciscus.

Snel toegankelijke en betrouwbare bronnen

- *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, A. Cooperman, N. Sahgal en A. Schiller, Pew Research Center, 2017: www.pewresearch.org
- actueel en doorgaans objectief kerknieuws op de Oekraïens Grieks-katholieke nieuwssite RISU: risu.org.ua
- 'Religion. Beziehungen mit EU und NATO', in *Ukraine Analysen*, nr. 187, 28 juni 2017: www.laender-analysen.de/ukraine

Frans Hoppenbrouwers is kerkhistoricus en journalist. Hij is stafmedewerker bij de Stichting Communicantes in Tilburg, een rooms-katholieke ngo die werkt aan constructieve uitwisseling tussen de Nederlandse en Oost-Europese katholieke kerk.

VREDE VOOR OEKRAÏNE, WAAR STAAN WE VANDAAG?

Katrien Roebben

Het conflict in Oost-Oekraïne gaat zijn vijfde jaar in. De protesten in 2013 in Kiev, die leidden tot de vlucht van president Janoekovitsj en later tot de annexatie van de Krim door Rusland, escaleerden tot een conflict in het oosten van het land tussen pro-Russische separatisten en het Oekraïense leger. In mei 2014 riepen de Oost-Oekraïense regio's Luhansk en Donetsk samen de onafhankelijkheid uit. Sinds het uitbreken van het conflict zijn volgens de Global Conflict Tracker van de Council on Foreign Relations meer dan 10.000 mensen omgekomen en 1,6 miljoen mensen intern ontheemd.

In juli 2014 breidde het conflict zich uit buiten de grenzen van Oekraïne. Toen werd een Boeing van Malaysia Airlines – vlucht MH17 – boven de conflictzone neergehaald, met aan boord voornamelijk Nederlandse burgers. De diplomatieke crisis die daarop volgde tussen Rusland, de VS en de EU leidde tot een uitbreiding van sancties tegen Rusland.

Vandaag de dag wordt er nog steeds gevochten in het oosten van Oekraïne. Maar er is hoop. Sinds een paar maanden ligt er een nieuw voorstel op tafel om het conflict stapsgewijs aan te pakken via een VN-vredesmissie voor Oekraïne. Deze missie zou als belangrijkste doel hebben om de implementatie van voorgaande vredesakkoorden te bewerkstelligen. Een overzicht van de onderhandelingen tot nu toe.

De Minsk-akkoorden

Minsk I

In september 2014 zaten de strijdende partijen voor de eerste keer rond de tafel in Minsk, Wit-Rusland, om een einde te maken aan het conflict in Oost-Oekraïne. Het Minsk-protocol zag het levenslicht na onderhandelingen tussen Oekraïne, Rusland, en vertegenwoordigers uit de Luhansk- en Donbas-regio¹, onder toezicht van de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa). Het protocol eiste een onmiddellijk staakt-het-vuren, maar kreeg weinig gehoor: in minder dan twee weken tijd werd het staakt-het-vuren meermaals geschonden door de strijdende partijen. Op 19 september 2014 werd een memorandum opgesteld in navolging van het Minsk-protocol, waarin de implementatie van het protocol verder werd uitgediept. Hieruit kwam onder andere een waarnemingsmissie van de OVSE op het terrein tot stand.

Minsk II

In januari 2015 braken er opnieuw zware gevechten uit in Oost-Oekraïne. Duitsland en Frankrijk sloegen de handen in elkaar en organiseerden nieuwe vredesgesprekken, de zogenaamde Minsk II-onderhandelingen. Betrokken partijen bij de onderhandelingen – bekend onder de naam 'Normandy

format' – waren Duitsland, Frankrijk, Rusland en Oekraïne. Minsk II stippelde een roadmap uit om het conflict op te lossen.

De belangrijkste beslissingen in Minsk II

- Onmiddellijk en volledig bilateraal staakt-het-vuren
- Terugtrekking van zwaar geschut langs beide kanten
- Een krachtig controleregime voor het staakt-het-vuren en de terugtrekking van zwaar geschut
- De opstart van een dialoog over lokale verkiezingen
- Amnestie voor alle betrokken partijen in het conflict
- Vrijlating van alle gijzelaars en andere illegaal vastgehouden mensen
- Ongehinderde humanitaire hulp voor de hulpbehoevenden onder internationale supervisie
- Herstel van sociale en economische banden met de getroffen regio's
- Herstel van de controle over de staatsgrenzen door de Oekraïense overheid in de conflictzone
- Terugtrekking van alle buitenlandse gewapende groeperingen, wapens en huurlingen
- Grondwettelijke hervormingen in Oekraïne en een nieuwe grondwet tegen het einde van 2015

Vladimir Poetin, Angela Merkel, François Hollande en Petro Porosjenko tijdens de Minsk II-top, op 11 februari 2015 (Foto: Karl-Ludwig Poggemann/Creative Commons)

Naar een VN-vredesmissie voor Oekraïne?

Minsk II bracht op zijn beurt ook geen einde aan het conflict. Het staakt-het-vuren hield niet stand en de strijd woedde hevig verder, met als grootste slachtoffer de burgerbevolking in Oost-Oekraïne (ongeveer 75% van de slachtoffers).

De Russische ommekeer

In september 2017 kwam er een nieuwe wending in de gesprekken rond de situatie in Oost-Oekraïne, toen president Poetin voorstelde om een VN-vredesmissie op te starten voor de regio. De Oekraïense overheid zelf pleitte al sinds 2015 voor zo'n missie. Wat maakte die ommekeer in de Russische retoriek mogelijk?

¹ Luhansk en Donbas zijn de Oekraïense benamingen. In het Russisch: Lugansk en Donbass. De officiële Nederlandse benamingen zijn Loegansk en Donetsbekken.

Sinds de annexatie van de Krim legden de VS en de EU Rusland verschillende sancties op. Deze sancties werden verder uitgebreid in de maanden die daarop volgden. In augustus 2017 werden de Amerikaanse sancties door president Trump zelfs nog verstrengd en uitgebreid, onder druk van het Amerikaanse congres. Hoewel Poetin beweert niet uit te zijn op verlichting van de sancties, lijkt het erop dat het vooruitzicht van aanhoudende sancties een impact heeft op de Russische strategie in het Oekraïense conflict. Inschikkelijkheid langs Russische kant voor een oplossing in Oost-Oekraïne zou kunnen leiden tot een opheffing – of tenminste een versoepeling – van deze sancties op de export. Niet alleen de sancties zijn problematisch voor de Russische economie, maar ook de jarenlange financiële ondersteuning van de oorlog in de Krim en Donbas-regio wegen op het nationale budget.

Opvallend aan het Russische voorstel is dat de missie een lichtversie zou zijn van de bestaande VN-vredesmissies. De blauwhelmen zouden enkel en alleen instaan voor de veiligheid van de OVSE-waarnemers die reeds lange tijd actief zijn op het terrein. Daarnaast zou de missie gelimiteerd zijn tot zes maanden en enkel licht bewapend zijn. Het grondgebied blijft beperkt tot het conflictgebied. Het is ondenkbaar dat een missie onder deze voorwaarden in staat zou zijn om het Minsk II-akkoord uit te voeren, het zou eerder leiden tot een bevroren conflict. De rol van Rusland als bemiddelaar in het conflict, wat het bovenstaande voorstel beoogt, zorgt er daarnaast voor dat Rusland in staat is om politieke verantwoordelijkheid voor het conflict van zich af te schuiven.

De reacties op het Russische voorstel voor een vredesmissie zijn verdeeld. Langs de ene kant werd er positief gereageerd op de nieuwe ontwikkelingen en het hoopvolle signaal langs Russische kant. Langs de andere kant legden Oekraïne, de VS en de EU de vinger op de wonde door te wijzen op de tekortkomingen van deze lichtversie van een VN-vredesmissie. Verschillende onderhandelingsgesprekken werden opgestart, waaronder een direct gesprek tussen gezanten van de VS en Rusland: Kurt Volker, Speciale Vertegenwoordiger van de VS in de onderhandelingen rond Oekraïne en zijn Russische tegenspeler, Vladislav Soerkov. Na een aantal maanden stonden de onderhandelingen echter nog niet veel verder en besloot het Secretariaat van de VN om de voorbereidingen voor een beoordelingsmissie in Oekraïne op te schorten. Ondanks deze tegenslag eiste Duitsland echter een beslissing rond de vredesmissie in Oekraïne tegen de Russische presidentsverkiezingen in maart 2018.

Kunnen de Verenigde Naties Oekraïne verenigen?

In februari 2018 kwam er echter weer schot in de zaak. Naar aanleiding van de Munich Security Conference in februari 2018 werd een rapport over een mogelijke VN-vredesmissie voor Oost-Oekraïne gepubliceerd, met als titel: *Can the United Nations unite Ukraine?* Dit gebeurde in opdracht van voormalig NAVO-chef Anders Fogh Rasmussen, adviseur van Oekraïens president Porosjenko. De jaarlijkse conferentie in München heeft als doel vreedevolle oplossingen te zoeken voor conflicten door permanente dialoog te verzekeren tussen de leden van de internationale veiligheidsgemeenschap. In de coulissen van dit

event in München was er ruimte voor het Normandy format om verder te onderhandelen over de situatie in Oost-Oekraïne.

Aangezien Rusland als permanent lid van de VN-Veiligheidsraad vetorecht heeft op de goedkeuring van eender welke VN-missie, was het van groot belang dat dit rapport een gulden middenweg zocht voor de onderhandelende partijen. De belangrijkste conclusie uit het rapport is dat een relatieve rust op het terrein een noodzakelijke voorwaarde is voor lokale verkiezingen. Lokale verkiezingen kunnen de autoriteit van de Oekraïense regering in de grensregio met Rusland herstellen en ervoor zorgen dat zware wapens geweerd worden uit de regio. Na deze lokale verkiezingen zou de rust kunnen weerkeren in Oekraïne onder toezicht van een internationale vredesmacht (zogenaamde *Cool down* na het conflict). Maar om de initiële missie te laten slagen, als voorwaarde voor lokale verkiezingen, ziet de auteur van het rapport Richard Gowan drie belangrijke vereisten:

- Nood aan strategische overeenkomst tussen Rusland en Oekraïne om de missie te laten slagen
- Druk op lokale actoren om de missie te accepteren en het staakt-het-vuren te respecteren
- Samenbrengen van een geloofwaardige politie- en legermacht vanuit verschillende kampen om de missie te bewerkstelligen

Deze laatste voorwaarde kreeg ook weerklank op de Munich Security Conference, waar Zweden – dat geen lid is van de NAVO – zich bereid verklaarde om de missie in Oost-Oekraïne te leiden, indien zowel Rusland als het Westen hiermee akkoord gaan.

Het grootste probleem in de onderhandelingen blijft echter de regio waarin de missie actief zou zijn. Rusland is “niet gekant tegen” een missie gespreid over de volledige Donbas-regio, onder voorwaarde dat de Oekraïense regering eerst in onderhandeling gaat met de zelfverklaarde republieken van de Donbas-regio. Zo niet, zou de missie enkel gestationeerd worden aan de grenzen tussen de Donbas-regio en de rest van Oekraïne. De Oekraïense regering wil echter niet onderhandelen met de vertegenwoordigers van de Donbas-republieken, uit schrik dat dit zou leiden tot een indirecte legitimering van hun autoriteit en de interne grenzen binnen Oekraïne. En dus tot een de facto controle van Rusland over de regio.

Nord Stream II: niet zonder Oekraïne

De Russische presidentsverkiezingen draaiden uit op wat al lang verwacht was: Poetin begint aan een derde termijn als president van de Russische Federatie. Ondanks de uitspraken van de Duitse vertegenwoordigers is er in maart 2018 nog geen beslissing genomen omtrent een VN-missie voor Oost-Oekraïne. De laatste ontwikkelingen in de onderhandelingen vonden plaats begin april 2018, toen Oekraïens president Porosjenko een bezoek bracht aan bondskanselier Merkel om de VN-vredesmissie te bespreken.

Na deze besprekingen volgde een aantal verklaringen van bondskanselier Merkel in een gezamenlijke persconferentie met president Porosjenko: “Ik heb het erg duidelijk gemaakt dat het

Nord Stream II-project niet mogelijk is zonder helderheid over de toekomstige rol van Oekraïne als transitland." Nord Stream II is een nieuwe Russische pijplijn doorheen Duitsland die 70% van de Russische gasverkopen aan EU-lidstaten zou bundelen wanneer deze gebouwd zou worden in 2019.

Het project dat tot nu toe enkel een economische overeenkomst betekende tussen Rusland en verschillende EU-lidstaten, krijgt door deze uitspraken plots ook een politieke invulling. De vraag is nu of het project als hefboom kan dienen voor verdere onderhandelingen tussen de verschillende partijen. Misschien

zorgt het ervoor dat voorwaarde één van Gowans rapport vervuld wordt? Zal het leiden tot een strategische overeenkomst tussen Rusland en Oekraïne voor een VN-vredesmissie in het Oosten?

Katrien Roebben studeerde Slavistiek en Oost-Europakunde aan de KU Leuven en 'Human Rights and Genocide Studies' in Engeland. Door haar interesse in mensenrechten en ontwikkelingssamenwerking werkt ze momenteel bij 11.11.11.

PAX CHRISTI DUITSLAND IN OEKRAÏNE: REIS NAAR EEN VERSCHEURD LAND?

Elena Rother

In september 2017 organiseerde de Duitse sectie van Pax Christi een solidariteitsreis naar Oekraïne. Het twaalfkoppige reisgezelschap bezocht partnerorganisaties en vredesprojecten in Kiev en Dnipro (stad aan de Dnepr, in het centraal oostelijke deel van Oekraïne) en omgeving, en stond stil bij de geschiedenis en de politiek van het land. Door gesprekken met mensen ter plaatse kregen zij een zeker inzicht in hun leefwereld en in hun opvattingen.

'Solidariteitsreis naar Oekraïne': de eerste associatie die het woord 'Oekraïne' opwerpt, is die met de oorlog in het oosten van het land. Gaat het hier echt om een verscheurd land aan de rand van Europa? Op het eerste gezicht niet: het is september en in Kiev zijn de scholen en universiteiten herbegonnen, de zon straalt en in de grote winkel- en flaneerstraat Kreshatik bruist het van het leven. Aan het Trukhaniveiland wordt er gezonnebaad en gejongd, in de studentenwijk Podil lopen cafés en restaurants aardig vol.

Dat 650 km. naar het oosten een frontlinie ligt waar nog altijd wordt gevochten en dat delen van de oblasten (betekent zoveel als district of provincie) Donetsk en Loegansk afgescheurd zijn en mensen er met de duizenden op de vlucht sloegen, wordt pas zichtbaar als je echt gaat zoeken naar sporen van het conflict, dat begon met de protesten op het Maidanplein in november 2013. En begon het toen wel? Alla, een studente, is niet zeker. Zij herinnert zich hoe zij toen als 17-jarige eerstejaarsstudente helemaal opging in de euforie van het moment en het gevoel dat er door de protesten op Maidan eindelijk iets zou veranderen. Ze raakte samen met haar vrienden politiek betrokken; zij stelden zich vragen over hun toekomst, en de toekomst van hun land. Richten we ons naar het Westen of het Oosten? Hoe kunnen we een einde stellen aan de corruptie? Ze beschrijft de verschillende groepen die aan de protesten deelnamen: studenten, artsen, vertegenwoordigers van diverse geloofsgemeenschappen en religies, maar ook radicaal rechtse groeperingen. De protestbeweging, die voorzichtig uit de startblokken was gelopen, radicaliseerde na een tijd. Eigenlijk is het niet echt mogelijk om over 'het' Maidan te spreken. Vandaag vraagt Alla zich af in hoeverre de manifestanten van toen medeschuldig zijn aan de oorlog in het oosten van het land. Zou er zonder 'de'

Euromaidan (zoals de beweging nadien werd genoemd) sprake zijn geweest van een oorlog?

Ook Pavlo was erbij tijdens de protesten in Kiev van 2013-14. Hij was als lid van de studentenraad van zijn campus medeorganisator van het studentenprotest. Hij zamelde geld in, kocht tenten en week niet meer van het plein, ook niet toen het geweld in januari 2014 escaleerde. Hij zette mee barricaden op, hielp waar hij kon en vocht voor een toekomst zonder oligarchen en corruptie. Daarna ging hij studeren in Polen, Italië en Frankrijk. Tegenwoordig heeft hij wel kritiek op het opkomende nationalisme, dat "niet Europees" is, en vindt hij dat de partijen die bij het conflict betrokken zijn met elkaar in dialoog moeten treden.

'Freedom is our religion': spandoek over het uitgebrande Huis van Vakbonden (Foto: Annemarie Gielen)

Liena, een jonge journaliste, zag de doden en gewonden die tijdens de rellen op Maidan vielen, en filmde de agressieve tussenkomst van de politie. Zij begrijpt niet dat het leven op het plein vandaag de dag zijn gangetje gaat alsof er niets is gebeurd. Dat er souvenirs worden verkocht op plaatsen waar mensen omkwamen. Op de vraag hoe de 'Revolutie van de Waardigheid' haar verdere beloop moet krijgen, zijn er meerdere antwoorden te geven. Wie tegenwoordig over het plein in het centrum van Kiev stapt, valt vooral het immense spandoek op aan de gevel van het Huis van Vakbonden, dat tijdens de protesten in 2014 grotendeels uitbrandde. "Vrijheid is

onze religie" staat erop te lezen. Aan de Onafhankelijkheidszuil en in de omliggende straten zijn gedenktekens geplaatst voor de slachtoffers van de revolutie, de "Helden van de Hemelse Honderd". Op initiatief van de minister van Cultuur werd een architectuurwedstrijd uitgeschreven voor een passend monument. De overheid wil met haar historisch-politiek beleid zo nauw mogelijk bij de bevolking aansluiten, maar helemaal in slagen doet zij daar niet in. De bevolking heeft immers andere katten te geselen: armoede, corruptie, woningnood,...

De jongeren bekijken de situatie in hun land op hun manier: "Wij zijn een mix van verschillende naties. Voor wij ons op Europa kunnen of willen richten, moeten wij eerst onze eigen identiteit vinden", zegt Pavlo. "Dat is op zich al een hele opgave". Na Maidan heeft het vertrouwen in de regering zich niet hersteld. Daardoor is het aantal ngo's en middenveldorganisaties sindsdien sterk gegroeid. Velen steunen het leger met geldinzamelingen en andere hulpverlening, maar er zijn ook veel sociale initiatieven uit de grond gestampt.

Als je door Kiev slentert, kun je de oorlog in het oosten van het land makkelijk wegdenken. Als je ernaar op zoek gaat, is hij alomtegenwoordig. Voor het 'Nationaal Museum van Oekraïne tijdens de Tweede Wereldoorlog' (het vroegere 'Museum van de Grote Vaderlandse Oorlog') staan tanks. Een ervan is blauw-geel geverfd (de nationale kleuren van Oekraïne, nvdv), bij twee andere staat een infobord: het zijn Russische tanks die het bewijs moeten leveren van de Russische aanwezigheid in Donbass. In supermarkten staan grote bakken waarin je voeding voor het Oekraïense leger kunt deponeren en op Onafhankelijkheidsdag tref je nog overal affiches aan met 'typisch' geklede Krim-Tataren, mijnwerkers, boerenfamilies, marineofficieren, met daaronder "Wij zijn één Oekraïne". Ook Dnipro, de voormalige hoofdstad van de ruimtevaart- en wapenindustrie in Sovjettijd, ziet eruit als een gewone Oost-Europese grootstad in hartje zomer. De inwoners zien zichzelf als Oost-Oekraïners, al is de Donbass-regio dan weer een stap te ver, hoewel ook daar de staalindustrie een grote economische rol speelt.

In Kamianske, een kleine stad in de buurt, maken we tijdens een studiedag kennis met de plaatselijke afdeling van Caritas. De stad genoot tijdens de jaren 60 door de staalindustrie een zekere bekendheid. Caritas coördineert hier sinds 2015 een project van vredesopbouw. Hun doelgroep is in de eerste plaats de ca. 5000 vluchtelingen ter plaatse, die veel basisvoorzieningen missen. Caritas verleent hen humanitaire hulp en psychologische bijstand. Het project wil deze intern verplaatste personen (IVP's) ook integreren. Zij voelen zich vaak uitgesloten door de plaatselijke bevolking, die hen verwijt hun jobs af te pakken en niet genoeg gedaan te hebben om hun land te verdedigen. De coördinatrice van het Caritas-project is zelf een IVP: "De mensen hier wilden mij geen fatsoenlijke woning verhuren. Mijn kinderen wilden hier niet naar school gaan, omdat je in hun paspoort hun geboorteplaats kon lezen." Hetzelfde geldt voor de mensen die naar Rusland vluchtten: zij blijven Oekraïners. Caritas betreft daarom ook de plaatselijke bevolking bij het project. Zij doen samen workshops en zetten events op, om de uitwisseling tussen de bevolkingsgroepen te bevorderen.

"Bijna alle Oekraïners die wij ontmoetten, hebben te maken gekregen met oorlog en geweld": Gedenktekens voor slachtoffers van Maidan (Foto: Annemarie Gielen)

De financiële tegemoetkoming door de overheid bedraagt een schamele 80 euro per gezin. Alleen al de eerste helft van 2017 keerden ca. 215.000 mensen terug naar huis, aan de frontlinie. "De meesten van hen deden dat omdat hun situatie totaal uitzichtloos was", zegt de Caritas-psychologe. "Nog moeilijker is het om soldaten die in Oost-Oekraïne gevochten hebben, te re-integreren. Zij zijn helemaal niet geneigd om psychologische hulp te aanvaarden."

"Zonder het vrijwilligersbataljon van Dnipro zouden er vandaag veel grotere gebieden bezet zijn door separatisten", zegt onze gids. We bezoeken het ATO-museum. Hier krijg je informatie over de "anti-terreuroperatie", zoals de regering de oorlog in het oosten betitelt. Naast militair materiaal toont de collectie brieven aan soldaten en persoonlijke bezittingen. Vanuit Duits oogpunt lijkt het gewaagd om een tentoonstelling op te zetten over een lopend conflict. De bevolking van Dnipro vindt het kennelijk positief. Ook zondags gidsen gewezen soldaten jeugdbewegingen langs de kleine tentoonstelling. Het museum fungeert overigens meer als ontmoetingsruimte dan als tentoonstellingsruimte. Soldaten kunnen hier hun verhaal kwijt: elders heeft er blijkbaar niemand oren naar. Slachtoffers kunnen hier ervaringen met elkaar uitwisselen. In een van de ruimtes hangen foto's van mensen uit Dnipro die in de oorlog zijn omgekomen. De gids verbijt haar tranen wanneer ze ons over het lot van een van haar schoolvriendinnen vertelt.

Bijna alle Oekraïners die wij ontmoetten, hebben de voorbije jaren te maken gekregen met oorlog en geweld. Die ervaringen wegen op hun dagelijks leven, maar komen zelden ter sprake en vinden nog minder vaak enig gehoor. Het is daarom ook aan Europa om voor een luisterend oor te zorgen.

Elena Rother studeert geschiedenis en Duits aan een lerarenopleiding in Leipzig. Zij werkte in 2013-14 een jaar als vrijwilliger van Pax Christi Aachen in Oekraïne en liep een half jaar stage in de Duitse Pax Christi-sectie in Berlijn, waar zij in 2017 de solidariteitsreis naar Oekraïne organiseerde.

Barricades op het Onafhankelijkheidsplein, 4 maart 2014 (Foto: street wrk/Creative Commons)

COLOFON

Auteurs van dit dossier: Annemarie Gielen, Frans Hoppenbrouwers, Paul Lansu, Katrien Roebben, Elena Rother, Tom Sauer

Eindredactie: Karin Seberechts

Verantwoordelijke uitgever: Annemarie Gielen

Druk & lay-out: Drukkerij Room, Sint-Niklaas

ISBN-nummer: 9789461370747

Wettelijk depotnummer: D/2018/3498/003

Foto's: Creative Commons, Pax Christi Vlaanderen

Pax Christi Vlaanderen
Italiëlei 98a
2000 Antwerpen
Tel: 03/225 10 00
koerier@paxchristi.be
www.paxchristi.be

 Vlaanderen
verbeelding werkt

Koerier-dossier is een vaste bijlage bij het abonnement op het tijdschrift Koerier van Pax Christi Vlaanderen. Deze formule van abonnement kost 30 euro en omvat zesmaal een Koerier met dossier. Losse nummers van elk dossier zijn afzonderlijk verkrijgbaar tegen 4 euro.